

Recenzie

MAĎAROVÁ, Zuzana; KOBOVÁ, Ľubica; OSTERTÁGOVÁ, Alexandra: Politiky a političky: Aspekty politickej subjektivity žien.

Bratislava: Aspekt 2011. 179 s.

Proč je polovina populace systematicky znevýhodněná v politice? Jak se mohou ženy efektivně prosadit jako politické subjektky? Čtyři kapitoly v této knize poskytují odpovědi na tyto otázky na základě systematické a inovativní analýzy nových podkladů z něžné revoluce, ze slovenských debat o interupcích a z politických kampaní Magdy Vášáryové a Ivety Radičové. Všechny čtyři studie jsou přesvědčivě a elegantně napsané stylem, jež zaujme i čtenáře, pro které je problematika ženské politické subjektivity nová, a jsou informované nejnovějším badáním.

Ženy listopadu

Zuzana Maďarová otevírá knihu fascinující kapitolou o ženách aktivních v něžné revoluci. Ptá se, proč ženy z velké části chybí ve vyprávěních o revoluci a jak ty ženy, které se zúčastnily, chápou své zapojení. Na základě 16 rozhovorů, jež Maďarová uskutečnila v roce 2010, zdůrazňuje faktory, které přispěly k neviditelnosti žen, naznačuje, co bylo pro ženy nezbytné k tomu, aby se chopily vedoucích rolí, a vysvětluje, proč ženy často odmítaly vstoupit do institucionální politiky.

Současně s tím, kdy respondentky Maďarové tvrdily, že stěží existovaly nějaké ženské aktivistky, se také často zmiňovaly o ženách, které psaly na stroji, zvedaly telefony, doručovaly zásilky, apod. Maďarová označuje tento druh zákulisní činnosti jako „infrapolitika“. Ačkoli byla zásadní pro úspěch studentského a občanského hnutí, samy respondentky ji neuznávaly jako „skutečnou“ revoluční činnost. Autorka předkládá myšlenku, že toto zneviditelnění je částečně důsledkem toho, jak je revoluce kanonizována, ale také cituje příklady žen, které v listopadu odmítaly vyzvání promluvit na mítincích a argumentovaly, že ten či onen muž by byl vnímaný jako charizmatičtější. Maďarová tedy vznáší důležitou otázku, jak je „charizma“ společensky tvořené. Neexistují žádné přirozené důvody, proč by muži měli být považováni za „charizmatičtější“ než ženy, a pokud jsou, musí to být důsledkem stereotypů. I pokud ženy promluvily na mítincích, Maďarová upozorňuje, lidé jim obvykle nepřikládali vedoucí roli.

Nicméně existovaly případy, kdy se ženy *staly* vůdkyněmi. Maďarová rozvádí jeden konkrétní příklad v Bratislavě – ženy, která byla aktivní v ekologickém hnutí před listopadem a jako jediná figurovala v rozhodovacím grémium koordinačního výboru VPN. Aby vydržela v takové pozici jako žena,

vzpomíná respondentka, musela být „drsná“ a „tvrdá“. I tak se převážně omezovala na „praktické“ záležitosti v zákulisí a neusilovala o to prosadit se ve veřejné vedoucí roli. Obdobně i respondentka z Martina vzpomínala, jak navrhla inovaci na tamější lékařské fakultě, ale nebojovala za své uznání, když byla zásluha za tento nápad přisouzena muži – pro ni bylo důležité, že nápad byl realizován v praxi.

Jak revoluční hnutí roku 1989 dalo vzniknout novým institucím v roce 1990, ženy se často stáhly z aktivního politického zapojení. Respondentky Maďarové často uvedly jako důvod rodinné povinnosti. V jednom případě, kdy manžel i manželka byli oba navrženi ke kooptaci, žena ji odmítla, protože společenské normy jí přidělily úlohu starat se o děti. Někdy ženy odmítaly podílet se na institucionální politice proto, že ji považovaly za „špinavou“. Maďarová chybně tvrdí, že nikoho nenapadlo pokusit se to v průběhu revoluce změnit, ale rozhodně tento dobrý úmysl nebyl realizován.

Množství detailů, jež si respondentky Maďarové vybavují, např. vztahy mezi studentským hnutím a VPN či rivalita mezi Bratislavou a menšími městy, je zajímavé nezávisle na genderových dynamikách. Jak autorka zdůrazňuje, ani veřejnost, ani VPN nebyly během revoluce osvobozené od mocenských vztahů. Neexistoval jen jeden diskurz odporu proti státní moci, ale několik diskurzů, dokonce odporu v rámci revolučního hnutí. Ačkoli revoluce jsou charakterizovány zrodem všeobjímající nálady jednoty a nekonečných možností, také dávají vzniknout politickým bojům o to, které možnosti budou uskutečněné.

Limity biopolitiky

Kapitola Ľubice Kobové o debatě ohledně interrupcí na Slovensku bude obtížná pro ty, kteří nejsou sběhlí v pojmovém vesmíru Michela Foucaulta. Souhrnný argument této kapitoly – že zastánci „práva na život“ i „práva volby“ nakonec sdílejí mnohé předpoklady, které utvářejí jejich politické strategie – je solidní a stojí za úvahu pro občany na obou stranách této debaty. Nicméně porozumět mu vyžaduje otevřenost vůči konceptům „biopolitiky“ a „governmentality“.

Zjednodušeně řečeno, biopolitika se týká regulace těl dané populace. Jedna forma biopolitiky je hygienická, např. prosazování opatření za účelem snížení výskytu nemocí. Další je eugenická, která se tak jako rolník snaží kultivovat tak nějak „lepší“ populaci. „Hrdinkou“ biopolitické rétoriky je populace, kolektivní organizmus často definovaný jako „národ“. „Governmentalita“ (opět zjednodušeně řečeno) je způsob myšlení posilněný diskurzivními a symbolickými vztahy, který utváří a podmiňuje vykonavatele moci i její subjekty, a tak formuje rámeček biopolitiky.

Navzdory neshodě mezi účastníky debaty o interrupcích Kobová argumentuje, že všichni akceptují rámeček státní biopolitiky – totiž, že by stát měl

nějakým způsobem regulovat populaci. Některé z citací, které Kobová shromažďuje k ilustraci svého tvrzení, např. „národ potřebuje plodné ženy“, jsou v tomto smyslu vcelku vypovídající. V jiných případech není zcela zřejmé, že výklad, který Kobová připisuje citátu, je jediný možný. Celkový argument však dává smysl, stejně jako vedlejší argument, že posun v rétorice slovenské katolické církve od plodu ke kvalitě života žen odráží governmentalizaci postoje církve k interrupci – totiž, že stát musí chránit ženy před riziky spojenými s interrupcí.

Autorka upozorňuje na neregulérnosti v připomínkovém řízení v roce 2008 týkajícím se navrženého Národního programu ochrany sexuálního a reprodukčního zdraví, z nichž hlavní byl z jejího pohledu mimořádný přístup, který měla slovenská biskupská rada k zákonodárcům. Podle Kobové to nejen vzneslo pochybnosti o legitimitě politického procesu, také to posílilo governmentality „dohlížejícího“ státu, který se svými obyvateli zachází jako s pasivními poddanými místo jako s aktivními občany. Jako alternativu poukazuje na občanskou iniciativu *Možnosť voľby*, která byla zformovaná v roce 2001 za účelem postavit se proti navrhovanému ústavnímu dodatku, jež by omezil dostupnost interrupce. Tato iniciativa, Kobová naznačuje, byla ustavením politické společnosti proti „dohlížejícímu“ státu.

Kobová samozřejmě v debatě o interrupcích není neutrální, a to ji občas vede ke odchýlení od jinak nevyvratitelné logiky podírající její ústřední myšlenku. Například chybně tvrdí, že oponenti interrupcí jsou také proti předmanželskému sexu a antikoncepci. Celkově vzato však její kapitola poskytuje vhledy, které by pro zúčastněné občany na obou stranách debaty – stejně jako pro občany, kterým jednoduše záleží na demokracii – bylo moudré zvážit.

Primátorská kampaň Magdalény Vášáryové

Zuzana Maďarová se ve třetí kapitole vrací s jasnou, důslednou a inspirující analýzou neúspěšné kampaně Magdy Vášáryové v roce 2010 na pozici primátorky Bratislavy. I když množství faktorů mělo podíl na porážce Vášáryové, včetně faktu, že soupeřila s Jánem Budajem z pravého středu proti kandidátovi podporovanému Smerem Milanu Ftáčnikovi v době hospodářské krize, Maďarová přesvědčivě ukazuje, že apely na genderové stereotypy Vášáryové v její kampani nepomohly.

Na billboardech, videjích a programových materiálech se Vášáryová ztotožnila s vlastnostmi stereotypně považovanými za ženské. Jedna série billboardů symbolicky znázornila Vášáryovou jako matku Bratislavy – hospodyni, která by zajistila čistotu, pořádek a útulné prostředí ve městě. Video nahrávky mužů a žen, kteří podporovali Vášáryovou, zdůraznily, že doma udržuje perfektní pořádek a je toho schopná i ve větším měřítku. Kandidátka nevyzdvihla své vlastní politické zkušenosti a v referenci k listopadové revoluci připomněla

slova svého muže spíše než své vlastní přispění. Další série billboardů ilustrovala scény ze „slušného mesta“, které Vášáryová slíbila vypěstovat. Všechny tři zobrazovaly mladé muže doma ve veřejném prostoru, ve dvou případech pomáhající ženám, které se v tomto prostoru zjevně nebyly schopné o sebe postarat. Ve třetím případě se žena objevila jako strážkyně čistoty, poskytující radu muži, který si nicméně udržel moc rozhodnout. Netřeba zdůrazňovat, že tyto výjevy umocnily stereotypy žen jako relativně bezmocné ve veřejném prostoru – nelichotivá implikace pro političku, jíž měly propagovat!

Přestože existují důkazy, že utvrzování ženskosti může pracovat ve prospěch kandidátky, Vášáryová to v tomto směru zjevně přehnal. Maďarová naznačuje, že důraz Vášáryové na „každodenní politiku“, v níž by mohli běžní občané hrát pozitivní role, byl pochopitelnou odezvou na nespokojenost lidu s „vysokou politikou“, ale argumentuje, že ve výsledném efektu kampaň Vášáryové depolitizoval.

Maďarové pečlivá analýza diskurzu a vyobrazení nabízí nesmírný vhled do problematiky a její postup by mohl být plodně aplikován na velké množství dalších kontextů. Otázkou zůstává, zda to byla Vášáryová či její poradci, kdo plánoval její kampaňovou strategii. Čí nápad to byl vést kampaň způsobem natolik mařícím její vlastní šance? Rozsáhlejší srovnání kampaň Vášáryové s kampaňmi jejích oponentů by také pomohlo podtrhnout, v čem byla ta její nevšední.

Úspěšná (ale slabá) Iveta Radičová

V závěrečné kapitole Alexandra Ostertágová klade otázku, jak byla Iveta Radičová vykreslena ve *Sme* a *Pravdě* před, během a po prezidentské kampani v roce 2006 a parlamentní kampani v roce 2010. Shledává, že v kvantitativním měřítku množství prostoru se kandidátce dostalo zhruba stejné míry mediální pozornosti jako jejím mužským soupeřům, s rozdíly přísouditelnými politickým funkcím, které tito soupeři zastávali. Když se však pustí do kvalitativní analýzy obsahu, Ostertágová přichází na to, že Radičová byla prezentovaná na základě stereotypů způsobem, který oslabil její volební šance.

V obou kampaňích hlavní slovenské deníky vykreslily Radičovou jako reaktivní spíše než proaktivní. I když vyvolala debatu, její postoje byly většinou uváděny přes prostředníky. Zatímco její mužské protějšky byly často citovány přímo, její slova byla častěji parafrázována. Kvůli těmto nepřímým zmínkám se jevila neschopná převzít iniciativu, a tedy politicky slabá. V rozhovorech se novináři často ptali Radičové, jak se cítí, např. když František Mikloško odmítl podpořit její prezidentskou kampaň, namísto kladení otázek o věčných tématech, která stála za Mikloškovým rozhodnutím. Dokonce i ve vyjednáváních, která vedla ke jmenování Radičové premiérkou, nebyla prezentovaná jako rozhodující. Poté, co se stala premiérkou, začali novináři vykreslovat Radičo-

vou jako proaktivní, ale v rámci „ženské politiky“. Podle novin například „neřídila“, nýbrž „koordinovala“.

Vyobrazení v médiích, Ostertágová tvrdí, přispívá k volitelnosti mužů a žen. Očekávání a předpoklady se stávají sebenaplňujícími proroctvími do té míry, do jaké se na jejich základě lidé chovají. Proto koncipování Radičové v souladu se stereotypy „slabšího pohlaví“ ji v očích veřejnosti vykreslilo jako slabou. Je ovšem paradoxem, že „slabé“ vnitrostranické postavení Radičové bylo ve skutečnosti přínosem a pomohlo jí ukázat se jako „čistá“ ve srovnání s některými svými mužskými kolegy. Ostertágová cituje studie, které ukazují, že ženy mohou zvýšit své šance na zvolení prezentováním se v tradičních rolích, ale to se může stát znevýhodněním poté, co jsou zvoleny, protože tradiční role je zpodobňují jako „slabé“. Řešením je, autorka navrhuje, aby se ženy prezentovaly jako „tvrdé“ poté, co se postarají, že jejich „ženská sféra“ je v pořádku.

Důkazy, které Ostertágová shromažďuje na podporu svého argumentu, jsou vcelku přesvědčivé a všichni novináři dobré vůle by si měli tuto kapitolu přečíst a stanovit, zda používáním určitého rámce neuváženě nesnižují šance žen na politický úspěch. Otázkou nicméně zůstává, zda Radičová mohla udělat víc pro to, aby se prezentovala jako iniciátorka.

Dobré vědecké knihy jsou inspirací pro další výzkum a recenzovaný svazek není výjimkou. Snad největší otázkou, která mi jako zahraničnímu čtenáři zůstala, je, kde stojí Slovensko ve srovnání s dalšími středoevropskými státy v oblasti ženské politické subjektivity. V mém vlastním výzkumu něžné revoluce jsem shledal, že slovenské ženy se na místní úrovni zapojily s až o 50% větší pravděpodobností než jejich protějšky v České republice. Ze všech zemí kdysi ovládaných Marií Terezií (před rozdělením Polska) je Slovensko teprve druhou (po Chorvatsku), kde se žena vrátila do čela vlády. Co se mohou sousední země od Slovenska naučit?

James Krapfl